

ПРИКАЗ КЊИГЕ

Ивана Божић Миљковић

ПОРАЗИ И АЛТЕРНАТИВЕ:
ПРЕТЊА ПУСТОШИ И ЕТИКА ОТПОРА

Проф. др Зоран Видојевић, *Порази и алтернативе: претња пустоши и етика отпора*, Завод за уџбенике, Београд, 2015, стр. 561

У својој новој књизи под називом ”Порази и алтернативе: претња пустоши и етика отпора”, професор Зоран Видојевић на аналитички, аргументован и крајње објективан начин указује на узрочно-последичну везу вишедеценијског развоја процеса глобализације и растуће моћи њених кључних актера и, са друге стране, степена економске и друштвене деградације савременог света. Криза, незапосленост, социјална обесправљеност, сиромаштво и беда нису више координате које на глобалној мапи означавају земље у развоју, земље ”трећег света” или земље у транзицији, већ све више продиру у привидно здрава и стабилна језгра развијених земаља (пре свега Европске уније). Те земље се све гласније и конкретније супротстављају доминацији и хегемонији на којима почива и одржава се процес глобализације. Као својеврсни хроничар процеса глобализације, професор Видојевић у овој књизи веома компетентно и без тражења компромиса и потенцијалних сличности између ”система какав јесте” и онога ”какав би требао бити”, даје одговоре на питања која је деценију раније поставио у својој књизи ”Куда води глобализација?” Истовремено он указује на недостатак прогресивних *алтернатива* које би биле у стању да начине радикалан заокрет ка хуманијем, вредносно уједначенијем и праведнијем друштву, подвлачећи опасност коју одсуство таквих алтернатива носи. Опасност је оличена у *претњи пустоши* што је синоним за геополитичку нестабилност и растући тероризам, али и за све напредније и софистицираније методе уништења човечанства, где се не подразумева само могућност употребе нуклеарног оружја, већ и чињеница да је у XXI веку, у јеку процеса глобализације, економска моћ појединца, јединица мере за његово достојанствено и слободно живљење. *”Какву слободу има човек који је без своје кривице остао без посла, без неопходне количине средстава за живот, без социјалне перспективе? Јасно је и без икакве теорије да је он дубоко неслободан. Његову неслободу ”изабрао” је систем, који је озаконоио, или фактички допустио у бити пљачкашку приватизацију, новоробовски статус радне снаге и друкчије облике монополизације друштвене моћи. Пред гладним устима и*

општом социјалном деградацијом и слобода и демократија се повлаче у дубоку позадину.” У овом пасусу могу се препознати житељи две трећине савременог света, а нарочито становници Србије и земаља из њеног непосредног окружења.

Досадашњи резултати процеса глобализације, његов савремени друштвено-економски аспект и нова отворена питања која намеће пројекција будућности тог процеса, представљени су кроз седам поглавља књиге. Већ на прво читање је лако уочљив кохерентан ауторски став, бритак и јасан, на тренутке песимистичан, драматичан и упозоравајући, са намером да се избегну пуки наративни аспекти питања “где смо и какву будућност желимо?” и “куда нас води универзално Ми?”. Професор Видојевић у књизи свим снагама настоји, и у томе успева, да кроз интердисциплинарни и форензички приступ кључним сегментима процеса глобализације, одређене појмове и ставове изведе из оквира чисто филозофског дискурса и учини их доступним и сазнатљивим, како стручној, тако и широј популацији.

Прво поглавље отвара питање суштине неолобералног капитализма, указује на корене тог концепта и јасно, готово математички прецизно, открива узрочно-последичну везу између ове „глобалне стратегије“ и различитих аспеката односа снага у савременом свету (економског, политичког, безбедоносног и др.). Без икакве дилеме у вези мисије и резултата досадашње примене концепта неолиберализма, професор Видојевић детаљно и аргументовано подвлачи, одсуство његовог озбиљнијег критичког преиспитивања и указује на његову идеолошку димензију чија је крајња консеквенца нова и све дубља поларизација света која може имати несагледиве последице по човечанство. Анализирајући савремену глобалну економију и глобално тржиште, професор Видојевић прелази границе економског значења неолиберализма, остављајући читаоцу да из свог угла, сазнајно и искуствено, да допринос сложенем мозаику савременог света, у коме је неолиберализам водећа доктрина финансијске елите, а глобално тржиште, у рукама исте те елите, оруђе за што потпуније овладавање светом. Аутор веома аргументовано изражава забринутост за опстанак и будућност човечанства у ери „либералног империјализма“. У основи изнетих реалистичких, али, уједно и песимистичких ставова професора Видојевића, јесте проблем „економски богатог севера и сиромашног југа“, али и све оно што из такве ригидне поделе проистиче и на њој се заснива: подела технолошке моћи, подела права на здраву и еколошки чисту средину и, као веома важна и актуелна, подела права и моћи у вођењу политике „хуманитарних“ и „превентивних“ војних интервенција.

Као жртва „хуманитарне“ војне интервенције, крајем ’90-тих година прошлог века, српски народ и данас на ову синтагму реагује са великим негативним сензибилитетом. Генеа овог пораза личног достојанства малог народа и великог пораза глобалне спољне политике, политике међународних институција и хуманитарног права, детаљно је разрађена у *другом поглављу*. Професор Видојевић започиње анализу истичући једну функционалну алтернативу, која је средином прошлог века изникла на темељима револуције, а која ће, имплементирана у те-

меље послератне Југославије, обележити њен развој, али на изврстан начин дефинисати и координате тог развоја и одредити његов рок трајања. Са искреношћу човека који је у том систему живео, образовао се, градио каријеру и био непосредан актер бројних догађаја, професор Видојевић, веома објективно, без израза носталгије, даје читаоцу пресек система СФРЈ, супротстављајући економски просперитетну и снажну социјалну државу, репресивном политичком систему у коме су ограничаване, а неретко и гушене политичке слободе. Слојевита ретроспектива кључних догађаја из тог периода одлична је прилика за упознавање млађе читалачке публике која своју државу памти тек од момента када је *„...та (СФРЈ) Федерација толико „федерирала“ да су преостали „федери“ морали да пукну.“* У овом поглављу је начињена ретроспектива деценије стагнације и квази развоја са којом је тадашња Југославија (коју су чиниле Србија и Црна Гора) ушла у нови век. Последице тог, аутономно режираног „транзиционог система“, који су обележиле санкције, НАТО агресија и унутрашња деградација, чије су последице економски суноврат и партократија, осећају се и данас. Однос великих и моћних креатора процеса глобализације, према савременој Србији (и осталим земљама бивше СФРЈ) има све одлике колонијалног. У том смислу, професор Видојевић скреће пажњу на чињеницу да главне државе НАТО, на челу са Америком, страхују од могућег повратка Русије на Балкан и настоје да ту могућност спрече. Професор такође подсећа на то колико Србија и земље тзв. западног Балкана улажу да би *„живеле скупа са оним народима који су били њихови вишевековни поробљивачи“* и тим улагањима супротставља горку чињеницу шта је Србија од тог запада добила (*„бомбе..., разрушена земља,...дубоке класне поделе, дужничко ропство...“*). Он истовремено изражава забринутост над суровим економским показатељима који описују квалитет живота становништва Србије и осталих земаља из њеног окружења, као и над чињеницом да је у досадашњем вртлогу свеколике транзиције, изгубљено „толерантно Ми“, и да су претходних четврт века порази надвладала алтернативе. Песимистичка констатација да: *„Ни једна од постјугословенских земаља није на путу да ствара бољу алтернативу претходном систему у погледу општег цивилизацијског напретка“*, донекле је ублажена потенцијалном алтернативом: *„...да није немогуће да се у нешто даљој будућности догоди нека врста јачег приближавања, ако не обједињавања међусобно блиских и уједно удаљених југословенских народа – бар неких од њих.“* Имајући у виду геополитички положај ове групе земаља, прилике у њима, и доба неизвесности у коме живимо, ова алтернатива, ма како далека и из ове перспективе сложена била, изгледа као светло на крају тунела.

Треће поглавље представља „резиме“ досадашњег процеса глобализације и њених катастрофалних последица оличених у друштвеној неједнакости и социјалној (не)правди. Ове одлике савременог светског поретка, условљене су економском неједнакошћу, поделом света на богате и сиромашне, победнике и поражене. Ове неједнакости, које су, пре четврт века, у праскозорје процеса

глобализације биле мотив њеног настанка и објекат њене хумане мисије, не само да нису нестале, већ су постале дубоке, стабилне, структуралне и трајне. Поражавајући су подаци о несразмери у расподели светског богатства, о драматичном порасту броја сиромашних у ери глобализације, а најконцизнији опис дехуманизованог света у коме данас живимо може се представити чињеницом да **„сваке 3,5 секунде неко у свету умре од глади, а 75% од тог броја чине деца“**. Без сумње, процес глобализације је, више од било ког другог светског поретка нагласио везу и међусобну условљеност појмова **„имати“** и **„бити“**, или можда, прецизније речено **„имати“** и **„опстати“** у савременом свету у коме су *хуманост, једнакост и правда*, речи без покрића у реалности. Професор Видојевић, као патриота и грађанин забринут за судбину своје земље, износи поражавајућу статистику да **„не мање од 80% људи у Србији живи у условима вишегодишње социјалне и економске нестабилности, неизвесности и оскудице“**, суровим научно заснованим чињеницама рушећи, у народу присутну илузију, да ће крај процеса транзиције и пријем у Европску унију означити крај економској и социјалној деградацији и да ће се тиме начинити радикалан заокрет ка просперитету. Приближавајући времену садашњем упозорење, које је пре много година изрекао Светозар Марковић, а које гласи: *„Није вајде сазнавати несрећно стање наше, треба радити да оно нестане!“*, професор Видојевић истиче: **„Србија се не може опоравити ако не постаје господар своје судбине!“** То је алтернатива која нуди опоравак и излаз из досадашњих пораза које је Србија претрпела и које још увек трпи. Реализација те алтернативе, која, у својој бити значајно одступа од постулата савременог света, подразумева за Србију, трновит пут, препун изазова пре свега политичке и економске природе, са крајње неизвесним исходом.

Нови светски поредак заснован на широком спектру противуречности глобализације и израженој, често и неприкривеној манипулативној моћи оних који тај процес креирају и воде, није увод у светлу будућност савременог човечанства. Чињеница је да глобализација релативизује, суштински измешта значења или чак поништава неке „манире“ и „добре (неписане) обичаје“ по којима функционише модерно грађанско друштво. У **четвртом поглављу** ове књиге, професор Видојевић разоткрива савремено значење појма **толеранција**, утврђује његове, глобализацијом редефинисане границе и износи читаоцу на увид једну општу истину: да подношење великих неправди које савремени систем намеће потчињенима као једину могућу алтернативу преживљавања у њему, са аспекта потчињених, далеко превазилази границе толеранције и по свим елементима постаје **принуда**. Та принуда, схваћена као још један пораз савременог човечанства, изданак је глобализације, али је и њен фундаментални део: шта је глобализација до присилно обједињавање света, одсуство толеранције према, пре свега економским и развојним различитостима, владавина права јачег, симбиоза тлачитеља и потлачених, нова врста световне религије чији је основни постулат „oboжавање стицања“, у чијем је крајњем исходу хаос? Да ли ће историјска алтернатива која ће глобали-

зацију заменити неким новим светским поретком уважити толеранцију и дати јој простора да постане принцип грађења новог система заснованог на слободи, људскости и правди? „Сила је „бабица“ историје, али није једина“ наглашава у овом поглављу професор Видојевић, али спољнополитичка реалност, нажалост, не демантује чињеницу да је сила, у времену у коме живимо, највидљивији „аргумент“ који се користи у „системским подешавањима“ токова глобализације. Постоји оправдана бојазан да ће тај исти „аргумент“ превагнати у смени глобализације неким другим системом који ће, по природном праву и поретку, морати да буде хуманији, толерантнији и праведнији.

„**Револуције нису ствар прошлости**“ упозорава професор Видојевић у **петом поглављу** књиге. Све док постоји неправда у друштву, она дубока, безочна неправда која се чак и не скрива, која некажњено пролази „оштар“ суд институција, која онима који **имају** и који **јесу** даје додатну моћ, а оне који **немају**, гура у све дубљи понор потчињености и безнађа, дотле ће бити и порива да се руши постојећи систем и на том згаришту гради бољи и праведнији, систем **по мери човека**. Степен развоја савременог друштва тешко прихвата идеју традиционалне револуције – она се у постојећим условима и друштвеним односима доживљава као неадекватна, непримерена времену садашњем и крајње нехумана. Промена постојећег система глобализације чије би обележје било крвопролиће, зауставила би даљи прогрес науке и технологије и, са њом би биле урушене и оне добре стране и позитивни ефекти које је глобализација за ових четврт века пружила човечанству. Не постоји чаробна формула којом се, без последица, мења систем на боље и зато су, према речима професора Видојевића, „**револуције епохална потреба**“, утолико пре што „**Остати на истом значи трпети то исто и давати му легитимитет**.“ Позивајући се на поимање револуције као „новог почетка“ ауторке Хане Арент, професор Видојевић из свог угла даје, чини се, једину прихватљиву дефиницију, сасвим компатибилну степену развоја савременог друштва. У савременом смислу, револуција треба да се заснива на одговарајућем деловању и знању, супериорности алтернативне идеје и убедљиве већине друштва која ту идеју прихвата и којом ствара нови почетак. „**Рееволуција**“ је зато, кључна реч промена у савременом свету. Овај појам не укључује насиље, већ компетентност актера и субјеката који желе да теоријском мишљу, дијалогом и применом аутентичних културних образаца, уважавајући специфичности различитих друштава, мењају постојеће стање. Рееволуција није систем чији је крајњи резултат пуко прегруписавање снага на глобалној сцени, нити ће њени ефекти бити видљиви за кратко време. У времену у коме живимо, то мора бити временски димензиониран процес, са интелектуално компетентним субјектима који завређују поверење народа, којим се пажљиво, али коренито мења систем вредности, ослобађа од робовања капиталу и стицања профита по сваку цену, суштински преобликује начин живота савременог човека и пружа нове димензије слободног живљења. Професор Видојевић подржава концепт рееволуције, међутим, истовремено изражава забринутост да

ће његова примена бити најтежа управо у оним земљама из којих треба да крене талас промена: *„Све најзначајније земље у свету су капиталистичке у својим темељним друштвеним односима. Ни у једној од њих нема довољно снажних актера борби за неки облик транскapиталистичког друштва. Протести против постојећег стања, и када су масовни, релативно брзо се угасе.“* Пружајући кратку ретроспективу искустава Русије, Кине, Јапана, Индије, Бразила и САД-а са револуцијама традиционалног типа, он то читаоцу доказује, на извесан начин се ограђујући од успешне примене револутивне стратегије у Европи, тачније условљавајући тај успех ревитализацијом модела „социјалне државе“ или „државе благостања“. Освртом на мултиколонијални положај земаља у транзицији, професор Видојевић подвлачи да управо та зависност од економски моћних земаља Запада, ограничава њихов евентуални револутивни пут промена и изражава бојазан да стање какво јесте може довести до *„радикализације социјалних побуна“*, које воде у традиционалне револуције.

Шесто поглавље књиге посвећено је стању левице у глобалном неолибералном капитализму. Одмах на почетку, аутор истиче један парадокс: уместо да пандан дубоко укореваном суровом неолибералном капитализму, буде развијена левица, она готово да данас не постоји. Она је на неки начин постала део савременог система, разједињена сопственом дубоком кризом и поражена чињеницом да не поседује нити интелектуалну снагу нити „друштвену специфичну тежину“ да буде генератор промена и бори се за слободу, демократију, социјалну правду, равноправност. У свету огрезлом у неправду, који стоји на принципима сасвим супротним од оних које прокламују и за које се залажу левичари, левица мора бити више од идеологије. Она постаје потреба и поглед на свет. То је идеја којом се професор Видојевић води у овом поглављу пружајући читаоцу ретроспективу шта је левица некада била у данашњим постсоцијалистичким друштвима: откривајући њену тамну страну *„објективног субјекта тоталитаризма“*, али признајући и чињеницу да је истовремено била и *„генератор модернизације“*. У овој групи земаља, у коју спада и Србија, левице готово да нема. Додуше, она постоји декларативно у именима разних политичких партија, али је у стварности њена суштина и покретачка снага невидљива. Те партије које се декларишу као левичарске, у основи немају класну борбу, већ прихватају капитализам као систем коме је пожељно адаптирати се и у складу са њим, али не по сваку цену, развијати функције социјалне државе. У постсоцијалистичким друштвима данас има левичара, али нема организоване левице која би имала храбрости и снаге да се конструктивно „замери“, односно супротстави неолибералном капитализму. Не само у постсоцијалистичким земљама, већ и у читавој Европи данас имамо једну веома компромисну и капиталистичком систему лојалну варијанту савремене левице, тзв. *„нову левицу“* оличену у социјалдемократским партијама које, сасвим супротно њиховој политици и принципима воде политику која реторички не подржава, али на делу не угрожава крупан капитал, колонијални систем и утврђени

положај најмоћнијих земаља света. Да левица може бити и другачија и да њени функционални изданци у свету постоје и какви они могу бити, професор Видојевић објашњава кроз примере Русије, Белорусије, Кине, Кубе и северне Кореје.

Седмо поглавље садржи закључна разматрања обрађене материје. Главно питање које у оквиру њега аутор поставља и на које покушава да нађе оптимистичан одговор гласи: „*Има ли изгледа да свет буде бољи?*“ Савремени свет, ма колико у технолошком смислу био напредан, економски, духовно и морално је крајње дехуманизован, са дубоко поремећеним системом вредности у коме је стицање профита услов не само просперитета, већ и опстанка. У таквом свету који чврсто стоји на стубовима поседовања, потчињавања, насиља и страха, у коме су себичност и злоба постали начин живота, велики је изазов покренути револуцију у човеку и приволети људски род да мењајући себе на боље, гради бољи свет и хуманије друштво. Отпор постојећем стању је солидан импулс развоју прогресивне историјске алтернативе, међутим, отпор сам по себи није довољан без компетентних и харизматичних имплементатора нових идеја и друштвеног оквира у коме ће те идеје бити подржане и спровођене. Стварање новог, бољег друштва у овом тренутку делује као тешка и готово немогућа мисија. Но, још је теже учинити да такво друштво опстане, односно одбрани га од искушења и преврата који би га одвели странпутицом ка неком систему који би био гори и за човечанство погубнији од овога за чијом променом тежимо. Изградња новог, хуманијег и праведнијег система подразумева измештање актуелног система вредности, задирање у начин живота савременог човека и његово избављење из зачараног круга потрошачког друштва. Такође, подразумева радикалан заокрет у тежњи да се наука, образовање и васпитање поново обједине, и преуски технократски видици поново обогате утопијом и маштом. Бити интелектуалац у таквом друштву подразумева много више од универзитетског образовања: радити онако како је праведно, ставити интерес за истину изнад свих других, имати снажан доживљај одговорности и бити слободан – не потчињавати своју слободу краткотрајној и флуидној категорији стицања профита. Нова интелектуална елита данас је више него икада пре потребна земаљама у транзицији. Она између осталог, мора да има слободу критичког мишљења и да буде ослобођена свих догми, посебно оних које су везане за прикључење Европској унији. Некритички однос и идеалистички приступ овој интеграцији, односно превелика очекивања од чланства у унији, која су пре свега, везана за економски просперитет, ову групу земаља могу још дуго онемогућити да се одвоји са маргина савремене Европе. Оне већ плаћају високу цену залагања у име остварења виших циљева, који у великој мери не зависе од њих самих и истовременог запостављања улагања у развој сопствених потенцијала и њиховог правилног усмеравања у пропульзивне гране и делатности које би могле донети просперитет.

Деценије за нама обележили су слом реал-социјализма и тријумф неолибералног капитализма. Данашњи неолиберални капитализам, закључује у сажетку

књиге професор Видојевић, са својом незаситошћу у погледу стицања профита, концентрацијом моћи и власти, све дубљим поделама базираним на економској, политичкој и војној моћи, је само наизглед снажан и непоколебљив. У последње две деценије, тај систем доживљава континуиране поразе, међутим његов коначни слом се не назире. Иако дегенеративна криза већ одавно потреса темеље модерне западне цивилизације, она се још увек, одржава захваљујући војно-технолошкој супериорности, али подједнако захваљујући и одсуству, тачније, јавном неиступању нове интелектуалне елите која би била, у сазнајном смислу, довољно снажна, довољно храбра и слободна да „*препороди ово бивствовање*“ и створи хуманији свет. Књига „*Порази и алтернативе: претња пустоши и етика отпора*“ разрешава дилеме, шири научне и сазнајне видике, али и нуди одговоре на питања обичних људи на тему „зашто смо ту где јесмо?“. Истовремено, ова књига пружа реалистичан поглед у будућност, већ на самом почетку одустајући од идеје да се додвори читаоцу, позивајући у помоћ неутемељене илузије о томе да ће свет, у годинама које долазе свакако бити бољи. Ова књига подстиче на промишљање, буди интелектуалну снагу, али и моралну одговорност свих нас за оно што чинимо у садашњости, али и за оно што ћемо залажући се за хуманије и праведније друштво, чинити у будућности.